

Yetim, Fahri. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2017.

Yenal ÜNAL*

Türk düşünce tarihi konusunun önde gelen uzmanlarından olan Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'nın son dönemde yetiştirdiği öğrencilerden biri de Prof. Dr. Fahri Yetim'dir. Yetim, yakın dönem Türk tarihi alanında birçok farklı konuda kalem oynatan bir araştırmacı olmakla birlikte temel inceleme alanını Türk düşünce tarihi oluşturmaktadır. Araştırmaları nokta-ı nazarından bakıldığında hocası Kayalı'dan birçok cepheden etkilenmiş olduğu görülmektedir. Fahri Yetim'in, Türk düşünce tarihi başta olmak üzere Türk demokrasi tarihi, Türk basın tarihi, Milli Mücadele, milliyetçilik ve Türk modernleşmesi alanlarında kitap, makale, bildiri ve kitap bölümü türünde çalışmaları bulunmaktadır. Bunların haricinde bazı popüler dergilerde muhtelif incelemeleri yayımlanmıştır.

Yazarın bu inceleme kapsamında değerlendirmeye tabi tuttuğumuz "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*" adlı eseri Tezkire Yayınları tarafından 2017 yılında neşredilmiştir. Kitap toplam 200 sayfadır. Eserin önsözü (s. V-IX) Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı tarafından kaleme alınmıştır. Sunuş bölümü (s. XI-XII) eserin yazarı Prof. Dr. Fahri Yetim tarafından yazılmıştır. Kitap bir bütün halinde değerlendirildiğinde, içindekiler (s. XIII-XV), ana metin (s. 1- 178), kaynaklar (s. 179-190) ve dizin (s. 191-200) bölümlerinden oluşmuştur.

---

* Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, yunal@bartin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4043-8424

2017 yılında yayımlanmasının üzerinden yaklaşık üç yıllık bir zaman geçmesine rağmen bu çalışmanın ve bu türdeki diğer eski tarihli eserlerin çeşitli cephelerden incelenip okuyuculara tanıtılmasının ciddi bir gereksinim olduğunu düşünüyoruz. Çünkü tarih ve sosyoloji bilimlerinin en zor, en meşakkatli ve en önemli dallarından biri olan düşünce tarihi alanında Türkiye’de tatmin edici sayıda ve derinlikte yayın yapılamamaktadır. Düşünce tarihi alanında Türkiye’de yapılan araştırma oranı Batılı ülkelerdeki emsalleriyle mukayese edildiğinde son derece kurak bir yapıya sahiptir. Türkiye’de düşünce tarihi alanında ciddi araştırmalara imza atan tarihçi sayısının iki elin parmaklarını geçemediğini söylersek yanlış bir saptamada bulunmuş olur muyuz? Bu nedenle Türk düşünce tarihi alanında araştırmacı sayısının az olmasından ötürü özellikle kitap türünde doyurucu sayıda ve özgün yorumlarla vücuda getirilmiş yayın miktarının fazla olmadığını ifade etmeliyiz.

Prof. Dr. Fahri Yetim tarafından kaleme alınan ve üzerine muhtelif değerlendirmeler yapmış olduğumuz “*Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Düşüncesinde Arayışlar*” adlı eser, daha önce kaleme alınmış ve çeşitli bilimsel dergilerde yayımlanmış makalelerin bir araya toplanmasından müteşekkildir. Bu makaleler, düşünce tarihi alanında yaşanan sorunlarla ilgili olarak Türk aydınının zihinsel faaliyetlerinden oluşan bir seçki mahiyetini taşımaktadır. Yetim, tematik bir bütünlük taşıdığını ifade ettiği bu makalelerini bir araya getirmek suretiyle çalışmalarını çok daha geniş kitlelere ulaştırma imkânı yakalamak istemiştir. Bir başka incelememizde de değindiğimiz üzere “... bir kitap incelemesi ile daha farklı formatlarda kaleme alınmış örneğin bir bildiri ya da makale çalışmasının toplumun geneline erişiminde çok ciddi farklar ortaya çıkabiliyor. Kanaatimizce bilimsel çalışmaların kitap şeklinde yayını ve topluma ulaştırılması hâlâ en etkili yöntemdir.” Yetim de bu durumun farkında olmalıdır ki okuyucuya nüfuz edeceğini düşündüğü derinlikli makalelerini bu eser vesilesiyle bir araya toplamış ve okuyucunun tenkidine sunmuştur.

Eserin önsözü Prof. Dr. Fahri Yetim’in ve bu satırları kaleme alan

yazarın doktora hocası, Türk düşünce tarihi araştırmalarının yaşayan en büyük üstatlarından Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı tarafından kaleme alınmıştır. Önsözü yazmadan önce bütün makaleleri satır satır okuduğu anlaşılan Kayalı'nın hazırlamış olduğu şu metinde verdiği bilgiler aynı zamanda kitapta yapılan yorumların derinlikli özeti ve genel bir değerlendirmesi hüviyetini taşımaktadır: *“Okumakta olduğunuz kitabın başlığı ‘Türk Düşüncesinde Arayışlar’. Bizatihi metnin bütünü bir arayış sürecinde olduğunu ifade ediyor. Tabii bunu yazarın düşünsel konumunu arayışı olarak nitelemek lâzım. Yazarın belirgin bir düşünsel konumu var. Arayışı, Türk düşüncesini anlama, anlamlandırma arayışı olarak nitelemek gerek. Türkiye’de hâkim anlayışın başat unsurlarından bir kol Türk düşüncesi diye bir şey yok diyor. Demek ki öncelikle metnin Türk düşüncesinin varlığı konusunda bir kuşkusuz yok. Meselelerle ciddi olarak ilgilenen Fahri Yetim, düşünce alanındaki gelişkin yorumlarını derinleştirmek imkânına sahip. Yazarın bu kitabı, çok daha gelişkin, mütekâmil metnlerinin habercisi, müjdecisi. Metnlerinin daha bir çeşitlenmesi halinde birikiminin yoğunluğu ve yorumlarının derinliği daha belirgin hale gelecek. Yerlilik nokta-ı nazarından Türk düşüncesinin tahlili farklı ve özgün metinleri ortaya çıkaracak gibi görünüyor. Ali Fuat Başgil ve Turan Güneş üzerine metnlerinin belirgin bir biçimde daha esnek metinler yazabileceğini çağrıştırdığına göre... Fahri Yetim’in ciddiyetli dikkati, kafasındaki nizam ve intizam hassasiyeti ertelenmiş konuları gündeme getirmesine vesile olacak.”*

Kayalı'nın yapmış olduğu değerlendirmelerin hemen başında vurgulandığı gibi Fahri Yetim'in vücuda getirdiği eser, Türk düşünce tarihi alanında ele aldığı meselelerde yaşanan tartışmaları nihayete erdirmek amacıyla olan bir çalışma değildir. Bilakis kitabı, bu konulardaki değerlendirmelerin önünü açıcı şekilde yeni yorumlara ulaşılmasına ve yeni bakış açılarının kazandırılmasına vesile olacak bir arayış girişimi olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Nitekim, Edirne’de 12-13 Mart 2020 tarihlerinde düzenlenen “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Demokrasi Sempozyumu” vesilesiyle karşılaştığımız Prof. Dr. Fahri Yetim ile Türk düşünce tarihi konusu ve kaleme almış olduğu kitabı hakkında yapmış olduğumuz değerlendirmelerden hareketle şu yorumu yapabiliriz ki Yetim, başta Türk düşünce tarihi olmak üzere yakın dönem Türk tarihini ilgilendiren bütün meseleleri incelerken bu olayların perde arkasında yatan düşünsel nedenleri konuyla birlikte düşünmeye ve analiz etmeye çalışan bir akademisyendir. Diğer taraftan şu husus da ifade edilmelidir ki Yetim, kendine özgü bir dünya görüşü geliştirmiş olmakla birlikte; bilimsel incelemelerinde yaptığı analizlerde bütün siyasi eğilimlerin üzerine çıkabilme istidadı gösterebilmektedir. Bu da ciddiyetle mensubu bulunduğu toplumu bütün cephelerden kavrama ve anlama derdinde olan bir zihniyet tarihçisinin mutlaka sahip olması gereken hasletlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Prof. Dr. Fahri Yetim’in, günümüzde birçok farklı görüşten aydın, gazeteci ve akademisyenin büyük bir hayranlıkla takip ettiği hocası Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı’dan bu yönden de önemli ölçülerde etkilendiği görülmektedir.

“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Düşüncesinde Arayışlar”, başlıklı eser toplam yedi makalenin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Her biri konu olarak farklı bir temayı incelemiş olmakla birlikte bu makaleler arasında düşünsel bir bağlantı vardır. Şöyle ki eserde yer alan bütün metinler doğrudan ya da dolaylı olarak Türk düşünce tarihi alanına katkı sağlamaktadır. Kitapta yer alan makalelerin adları şu şekilde sıralanmaktadır:

- “Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası” (s. 7-34)
- “Millet-i Hâkime Prensibi ve Etkileri” (s. 35-59)
- “Cumhuriyetçi Düşünce ve Türkiye Deneyimi” (s. 63-78)
- “Şablonu Yeniden Düşünmek” (s. 79-87)
- “Farklı Bir Entelektüel: Ali Fuat Başgil” (s. 91-103)

- "Turan Güneş Ekolü" (s. 105-123)
- "Nurettin Topçu'nun İslamcılık Eleştirisi" (s. 127-149)
- "Yerlilik Dosyası Üzerine Bir Değerlendirme" (s.151-178)

Bu genel başlıklar altında Yetim, okuyucuya farklı perspektifler kazandırmış ve nadiren de olsa bazı iddialı analizler ortaya koymuştur. Örneğin *"Cumhuriyetçi Düşünce ve Türkiye Deneyimi"* adlı makalesinde geçen (s. 76-77) *"Türkiye'de Cumhuriyet bir siyasal proje olmanın ötesinde sosyal ve kültürel proje olarak tasarlanmıştır. Bu açıdan Cumhuriyet, Milli Mücadele'nin olduğu kadar tanrısal kaynaklı olmayan bir yönetimin toplumsal modernizasyonu hedeflerinin yeni bir kamusal alan ve bu alanda varlık gösterecek yeni bir yurttaş tipinin inşa sürecidir"* ibaresinde görüldüğü üzere günümüzde salt bir rejim adı olarak algılanan cumhuriyet olgusu aslında sosyal ve kültürel yönden toplumun modernize edilmesi için yapılan tüm uğraşların ortak adıdır. Yetim, söz konusu makalesinde bu önemli realiteyi okuyucuya bir kez daha hatırlatmak ve onu daha derinden düşündürmek istemiştir.

"Şablonu Yeniden Düşünmek" adlı makalede yer alan (s. 85) *"Çünkü hemen her dönemde olduğu gibi bu dönemde de siyasetin ipuçları yine edebiyatta gizlidir"* cümlesinde de yakın dönem Türk tarihi meselelerini kavramada edebiyatın gizli bir kaynak deryası olduğunu meraklı okuyucunun kulağına âdeta sessizce fısıldamaktadır.

"Farklı Bir Entelektüel: Ali Fuat Başgil" balıklı makalede geçen (s. 92) *"Türk siyasal düşünce tarihi içinde muhafazakarlığın bir düşünce yapısından ziyade bir 'tavır' veya 'ruh hali' ya da 'duyuş/düşünüş' olarak ortaya çıktığı belirtilirken; benzer şekilde liberalizmin de serbest piyasa savunuculuğunun öne çıması gibi pratik/pragmatik nedenlerden dolayı gündeme gelmesi sonucu bu iki düşünce yapısının Türkiye'nin tarihselliği içinde felsefi ve fikri gelenekler bütünü olarak derinlemesine kavranmasını zorlaştırmıştır"* ibaresinde yine son derece ilginç bir

yorum söz konusudur. Yazar muhafazakârlık ya da liberalizm kavramlarının neden derinlemesine incelenemediğinin sebepleri hakkında kaleme almış olduğu bu metinde adı geçen düşüncelerin başlangıçtan itibaren bir takım ön yargılı fikirlerle yaftalandığını düşünmektedir. Buradan hareketle okuyucunun da muhafazakârlık ya da liberalizm konusu başta olmak üzere temel kavramlar hakkında düşünürken bakış açısını olabildiğince geniş tutması gerektiğini hissettirme gayretindedir.

Yetim'in aynı makalesinde yer alan (s. 102) *"Başgil, çok partili döneme geçişle birlikte laiklik, din ve irtica konusunda makaleler yazmıştır. Bu alandaki yazıları 'Yeni Sabah' gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yazılarının derlenmesinden oluşan 'Din ve Laiklik' adlı eseri Türkiye'de laiklik deneyiminin ilk 'sistemli' ve 'tutarlı' bir eleştirisi olup halen aşılammış bir konumdur"* ibaresinde yazar haklı olarak Başgil'in, önemli eserlerinden biri olan *"Din ve Laiklik"* adlı eseri okuyucunun gözünde ön plana çıkarmak istemektedir. Ancak eser için sarf edilen *"halen aşılammış bir konumdur"* ifadesi iddialı bir yaklaşımdır.

Meseleye yazarın perspektifinden bakıldığında yıllar önce ilk baskıları yapılmış olan Hilmi Ziya Ülken'in *"Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi"* adlı kitabıyla, Niyazi Berkes'in *"Türkiye'de Çağdaşlaşma"* adlı eserleri de aşılammış kitaplardır. Bu eserler, bir bütün halinde değerlendirildiğinde elbette ki önemlerini muhafaza etmekle birlikte; ele aldıkları birçok konuyla ilgili yeni araştırmalar, yeni yorumlar ve yeni bakış açıları ortaya koyulmuştur. Bu nedenle özellikle genç araştırmacılara, nüfuzu ve tesiri devam eden güçlü kitaplara her daim müracaat etmeleri gerektiği öğüdünün verilmesinin yerinde olduğunu ifade etmekle birlikte; günümüzde yapılan yeni ve güçlü bilimsel çalışmalarla bu kadim kitaplarda yer verilen yorumlara taze bakış açılarının kazandırılabilmesi de hatırlatılmalıdır. Zaten bu araştırmada değerlendirmeye çalıştığımız *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar"* adlı kitap da Türk düşünce tarihi için taze bir nefes değil midir?

Bütün bu izahattan sonra ifade edilebilir ki, Prof. Dr. Fahri Yetim tarafından kaleme alınan "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*" adlı bu eser, Türk düşünce tarihinin neden önemli olduğunu tekrar hissettirmesi ve düşüncenin bir toplum için neyi ifade ettiğini yeniden göstermesi bakımından kayda değerdir. Buradan hareketle Fahri Yetim tarafından ortaya koyulan bu kitabı, özellikle zihin tarihi araştırmalarında yeni yapıtların ve yeni incelemelerin ortaya çıkmasına katkı sağlayabilecek yeni bir soluk olarak telakki edemez miyiz?

